

LBBIS

We know
books

Álvaro Siza

Imaginând evidența

Postfață

Vittorio Gregotti, 1998

Daniela Sá, 2021

Traducere de

Manuela Zipse

igloomedia, 2024

A repeta înseamnă a nu
repetă niciodată

77

Navigând prin țesutul
hibrid al orașelor

119

Esențial

133

Notă autobiografică

Postfață

141

Vittorio Gregotti

147

Daniela Sá

Relația dintre natură și mediul construit este esențială în arhitectură. Ea stă la baza tuturor proiectelor, iar în ceea ce mă privește este, și a fost, o obsesie; de-a lungul istoriei, această relație a fost întotdeauna decisivă, dar în prezent se află pe un drum progresiv al extincției.

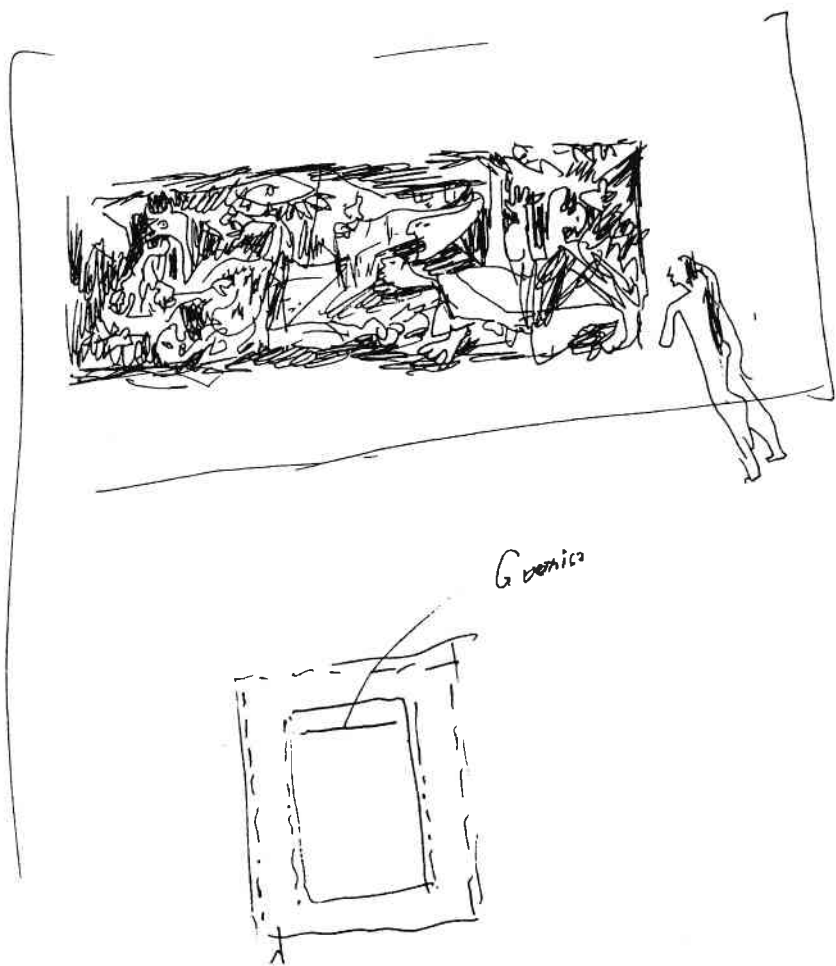
Aș vrea să încerc să-mi expun viziunea asupra arhitecturii prin proiectele pe care le-am realizat, sau pur și simplu mi le-am imaginat, având în vedere că toate acestea au fost marcate de felul meu de a gândi.

Primul care îmi vine în minte este muzeul celor două Picasso-uri din *Parque del Oeste*, Madrid. În cadrul inițiativelor pentru *Madrid Capitală Culturală Europeană*, au fost invitați mai mulți arhitecți, fiecare dintre aceștia propunând un proiect pentru un sit preselecat. Am ales *Parque del Oeste* deoarece cunoșteam bine zona, participând anterior la o competiție pentru Centrul de Apărare Culturală, proiect care nu a avansat și a fost în cele din urmă întrerupt. În mod interesant, așa cum se întâmplase și în cazul lucrărilor mele inițiale situate de-a lungul drumului de coastă din Leça da Palmeira, proiectul era legat de o zonă de graniță dintre natură și oraș.

Parque del Oeste este delimitat pe margine de *Cornija de Madrid*, un lung șir de clădiri cu importanță urbană semnificativă, cum ar fi Palatul Regal și Ministerul Aviației, cărorora li se adaugă câteva imobile rezidențiale și Universitatea. Întrucât nu fusese definit niciun program, m-am gândit la un spațiu în care să expun două dintre capodoperele lui Picasso. Prima mea alegere a fost *Guernica*, deoarece nu eram mulțumit de noua sa instalare de la Muzeul Reina Sofia. Îi prefe-

ram expunerea anterioară: se afla într-o frumoasă încăpere pătrată, în Casón del Buen Retiro, aproape de Prado. *Guernica* era acolo o prezență solitară. De jur-împrejur și pe lungimea unui vestibul au fost amplasate lucrări preliminare, schițe și diverse studii: fragmente ale compoziției. Am fost foarte impresionat când am vizitat locul, pentru că mi-a amintit de prima expoziție a propriilor mele lucrări la Milano, în deschiderea Pavilionului de Artă Contemporană al lui Gardella, când Vittorio Gregotti era responsabil de spațiu. În acest context, m-am gândit să plasez planurile finale alături de schițele inițiale. Un panou dublu foarte lung ar fi prezentat astfel schițele pe o parte și planurile finale pe cealaltă.

În *Parque del Oeste*, am amplasat două galerii care converg într-un singur atrium; prin urmare, la intrare, vizitatorul trebuia să aleagă unul dintre cele două trasee. Având în vedere importanța acestor opere de artă, am decis să le separ: una evocă momentul morții, în timp ce *La Femme enceinte* reprezintă opusul. În mijlocul celor două galerii convergente există o conexiune finală, permițând din nou vizitatorilor să aleagă una dintre cele două direcții. Practic, aceasta este ideea. Cred că originea unui proiect stă în întâlnirea dintre un fragment al orașului și natură: un volum se ridică din suprafața construită și pătrunde în parc. Îmi amintesc când mergeam la Valencia în copilărie: aveam senzația că am ajuns la marginea orașului, gata să pășesc într-o livadă de portocali. În zilele noastre, însă, există orașe imense în America de Sud, care par a fi fără sfârșit. Când te plimbi prin Buenos Aires și te îndepărtezi de centru (sau, mai degrabă, de hotel, deoarece există multe centre în acest oraș), se experimentează surprinzătorul sentiment al absenței unei limite: orașul continuă la nesfârșit. Astfel, imaginea continuității

Poziționarea anterioară a tabloului „Guernica” în muzeul Prado, Madrid
Muzeul celor două „Picasso-uri”, Madrid, 1992

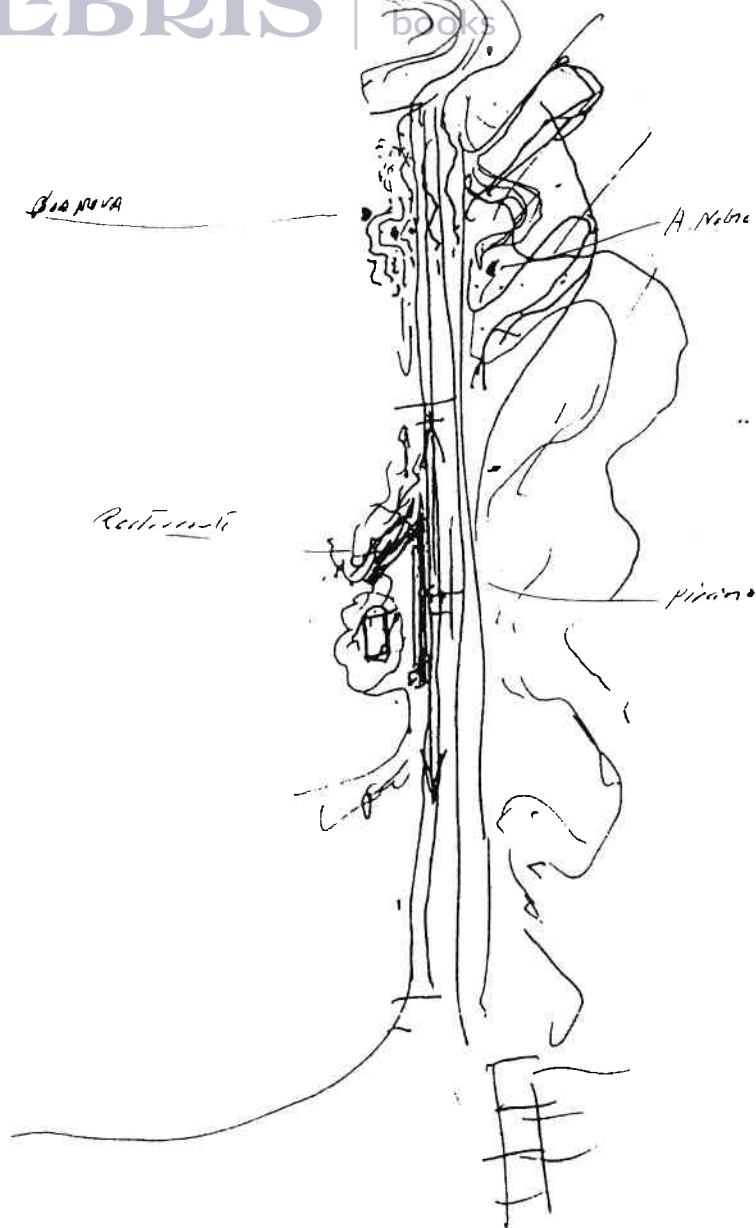
UBRIS | We know books

naturii în raport cu orașele se pierde, iar în țările în curs de dezvoltare, acest fenomen crește într-un ritm înspăimântător. Cu toate acestea, o astfel de alteritate este esențială pentru conceperea unui proiect.

Această îngrijorare a fost deja clar exprimată din primele mele proiecte, realizate de-a lungul zonei de coastă din Leça da Palmeira. Aria respectivă este, într-adevăr, caracterizată de o *limită*. Un zid, care protejează zona urbană, delimitează plaja, stâncile, marea și toată forța Atlanticului. Natura de-abia a fost atinsă acolo, datorită unei zone tampon unde construcțiile au fost interzise din motive militare. Prin urmare, doar clădiri considerate esențiale s-au ridicat pe anumite părți ale acestui teren.

Primul proiect, restaurantul *Boa Nova*, a fost rezultatul unui concurs desfășurat de Primăria din Matosinhos, în 1956. Situl a fost ales pentru promontoriul său stâncos, care se ridică și înaintează spre mare: un loc predestinat, care evocă în memoria localnicilor amintirea unui poet romantic din zonă, António Nobre. Această frumusețe extraordinară a insuflat admirație arhitectului care făcea precaut primii pași în profesie, deoarece a construi într-un loc foarte frumos echivalează frecvent cu distrugerea acestuia, așa cum o dovedesc, de altfel, mai multe experiențe recente.

Proiectul s-a desfășurat cu cea mai mare atenție acordată echilibrului tangibil dintre natură, o capelă și un far aflat ceva mai departe. Nu este o simplă coincidență că restaurantul nu este înalt: capela nu putea fi obturată din motive afective, la care s-a adăugat faptul că proiectarea propriu-zisă a clădirii nu a permis acest lucru. Prin urmare, scopul principal a fost acela de a lăsa capela să capete vizibilitate fără ca restaurantul să devină o construcție lip-

Schiță planimetrică, cu Atlanticul în stânga
Patru proiecte de-a lungul drumului de coastă, Leça da Palmeira, 1958-1993

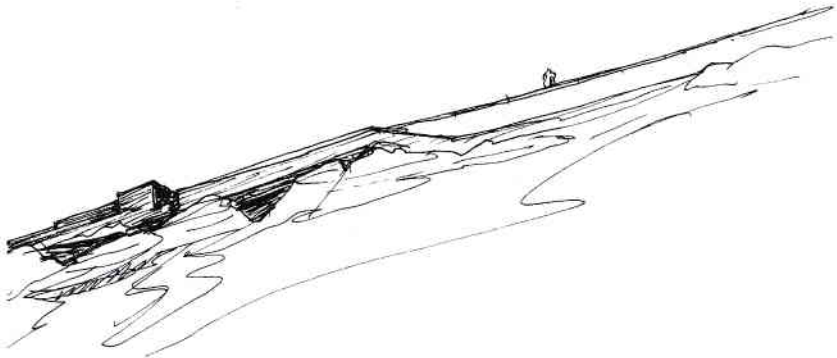
UBBIS | We know books

sită de caracter: era necesară stabilirea unei armonii între autonomia clădirii și ceea ce a existat înainte. În stadiul inițial, proiectul a urmărit continuu conturul rocilor, agățându-se de ele, ca de o ancoră. Ulterior, conștientizându-se o discontinuitate excesivă sau, mai bine zis, imaturitatea profilului clădirii, s-a ales un acoperiș aproape orizontal, în timp ce articularea nivelurilor diferitelor elemente ale restaurantului a făcut posibilă poziționarea de-a lungul stâncilor. Această experiență inițială s-a dovedit a fi un exercițiu extrem de util în perfecționarea sensibilității mele, care a atins o sublimare a intensității expresiei într-un context atât de spectaculos.

Câteva ani mai târziu, Primăria a decis să construiască o piscină, la câteva sute de metri sud de restaurant și, de asemenea, de-a lungul coastei. În locul ales, stâncile se împreunaseră pentru a forma un mic lac. Inginerul proiectant a fost Bernardo Ferrão, fratele lui Fernando Távora. Conștient de impactul incredibil pe care îl va avea proiectul asupra peisajului, a decis să colaboreze cu un arhitect și, spre surprinderea mea, m-a propus Primăriei. Inițial, Bernardo Ferrão proiectase o piscină înconjurată de pereți pe toate cele patru laturi. În schimb, ideea proiectului meu a fost cea de a optimiza condițiile create de natură, care începuse deja să-și traseze propriul bazin. Am considerat necesar să profit de aceleași stânci și să utilizez la minimum pereți pentru a finaliza reținerea apei. S-a stabilit, astfel, o legătură mult mai strânsă între mediul natural și cel construit. Ca urmare a experienței anterioare, rezultatul construit a fost definit într-un mod mult mai clar și mai autonom.

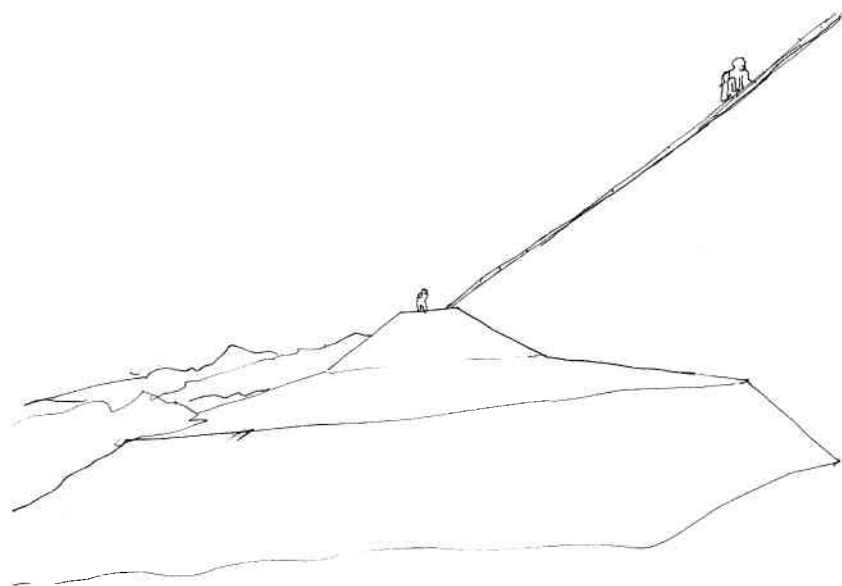
O arhitectură a liniilor și pereților lungi, care caută o intersecție cu stâncile la locul potrivit. Scopul a fost evi-

dențierea unei geometrii bazate pe acea imagine organică: a descoperi ce era disponibil și a fi gata de primirea geometriei. Arhitectura este geometrică. În același timp, rezolvarea problemei accesului era esențială. Există puțină profunzime, deoarece drumul se afla foarte aproape de coastă. Mai mult, un zid de piatră tencuit, lung de peste un kilometru și jumătate delimita clar nivelul drumului de coastă de cel al plajei. În afară de zid, numai o potecă îngustă despărțea drumul de plajă: cum se putea realiza accesul? Soluția a fost proiectarea în zig-zag a unor pasarele, generând o senzație contradictorie de adâncime, care a fost esențială pentru definirea punctului de acces în complex.

Din punct de vedere contextual, variațiile luminii au jucat un rol cheie și au fost create de trecerea treptată de la o zonă exterioară la una cu luminozitate redusă, conducând în final la o altă pasarelă exterioară. Aici, pereții înalți au rol de protecție a vederii de lumina puternică proiectată de plajă.

Se ajunge apoi la un mic pod și la plajă – epilogul unui parcurs definit în esență prin ideea de profunzime și prin controlarea luminii.

Studiu intrare

Piscina municipală, Leça da Palmeira, 1961 și 1993

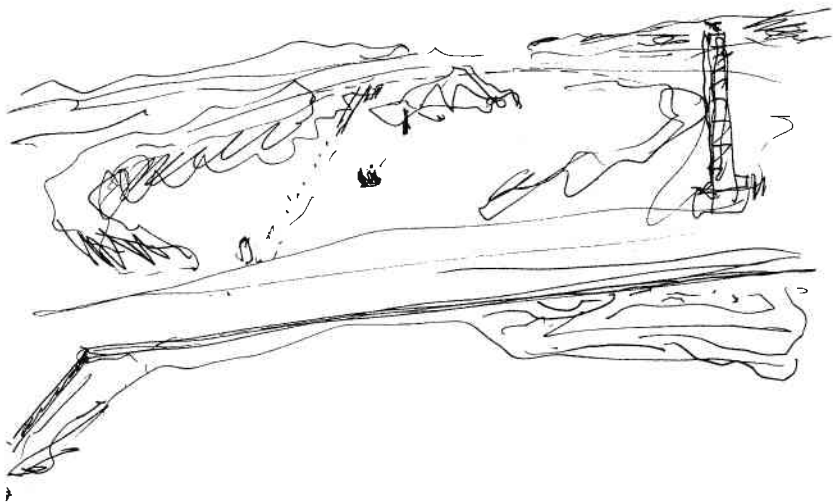
Și tocmai lipsa adâncimii sitului a determinat ca mai multe galerii paralele să dea o extindere longitudinală proiectului, devenind astfel continuarea ideală a restaurantului *Boa Nova*, în pofida distanței de un kilometru și jumătate dintre cele două.

A devenit evident că, pentru a nu se pierde această relație și nici personalitatea locului, intervențiile în zonă necesitau coordonare. Prin urmare, în 1974 am întocmit un plan care nu a fost dus niciodată mai departe. Schimbarea consilierilor responsabili de la acea vreme și ridicarea interdicției de a construi în acea zonă au pus capăt aspirațiilor proiectului și nu am mai fost consultat niciodată de către Primăria Matosinhos. Din păcate, a fost inițiat un proces de alocare a terenurilor, care a denaturat spiritul locului, oferind posibilitatea ca acele spații libere să devină o rezervă fundamentală pentru infrastructuri și parcuri. Cu toate acestea, monumentul omagial dedicat lui António Nobre, una dintre ideile proiectului, a fost construit mulți ani mai târziu. Sculptorul desemnat să realizeze designul monumentului, Barata Feio, îmi ceruse să aleg locul.

Am ales acel loc anume, nu numai pentru apropierea sa de *Boa Nova*, zonă legată de António Nobre, cu un peisaj remarcabil, ci mai ales pentru a promova amenajarea spațială a zonei. De fapt, acesta a fost primul pas către ocuparea terenurilor învecinate. Monumentul a fost inaugurat, dar planurile de peisagistică au fost sistematic amânate.

Această primă experiență de lucru stimulativă, implicând natura și elemente preexistente, mi-a permis să simt indivizibilitatea mediului și organizarea spațiului, în ciuda presiunii puternice, dictate de interese economice și orientată către intervenții discontinue care puteau distruge con-

tinuitatea terenului. După multă vreme, am fost invitat să construiesc un alt restaurant, care încheie proiectul piscinei. Situat pe partea de nord, de unde bate vântul, restaurantul ar fi încununat stâncile cu o înclinație naturală de patruzeci și cinci de grade, protejând deja coasta.

După cum am explicat anterior, aceste proiecte aflate de-a lungul drumului de coastă din Leça da Palmeira nu sunt rezultatul unor indicații directe, ci depind mai degrabă de conștientizarea indispensabilei colaborări și a interdisciplinarității.

Boa Nova este proiectul unei echipe de cinci arhitecți care lucrau în acel moment în biroul lui Fernando Távora și al asociatului său, Francisco Figueiredo. Deoarece niciunul